

DOI: 10.21005/pif.2020.41.B-05

RECOVERY AND MANAGEMENT OF POST-INDUSTRIAL SPACES IN THE CITY ON SELECTED EXAMPLES OF EUROPEAN IMPLEMENTATIONS

ODZYSKIWANIE I ZARZĄDZANIE PRZESTRZENIAMI POSTINDUSTRIALNYMI W MIEŚCIE NA WYBRANYCH PRZYKŁADACH REALIZACJI EUROPEJSKICH

Anna Stasiak

mgr inż. arch.

ORCID: 0000-0003-3679-2241

Politechnika Gdańska
Wydział Architektury
Katedra Projektowania Środowiskowego

ABSTRACT

Undeveloped, neglected and then abandoned post-industrial areas often located in a short distance from city centers have become, on one hand a major problem for city stewards due to the formation of dead urban tissue disturbing the continuity and cohesion of urbanized areas, on the other hand are spaces with high potential for a good location. The article aims to formulate, from the architectural and urban perspective, an answer to the important question arising in this context: what activities are carried out to recover and properly manage post-industrial spaces?

Key words: space recovery; post-industrial spaces; degraded spaces; environment; space management.

STRESZCZENIE

Niedofinansowane, zaniedbane a następnie opuszczone obszary postindustrialne zlokalizowane często w niewielkiej odległości od centrów miast stały się z jednej strony dużym problemem dla władarzy miast z powodu tworzenia się martwej tkanki miejskiej zaburzającej ciągłość i spójność terenów zurbanizowanych, z drugiej strony są to przestrzenie o dużym potencjale dobrej lokalizacji. Artykuł ma na celu sformułowanie z perspektywy architektoniczno-urbanistycznej odpowiedzi na pojawiające się w tym kontekście istotne pytanie: jakie działania prowadzone są w celu odzyskania i odpowiedniego zarządzania przestrzeniami postindustrialnymi?

Słowa kluczowe: odzyskiwanie przestrzeni; przestrzenie postindustrialne; przestrzenie zdegradowane; środowisko; zarządzanie przestrzenią.

1. INTRODUCTION

Observations indicate that many degraded areas appeared in cities as a consequence of the political changes of the last century, and the present moment is a time to deal with the dehumanization of city centers. (Rewers E. 2010, p. 77) It's since the political changes (democratisation of the former Eastern Bloc countries, German reunification, economic and political integration of the whole Europe) and economic changes in Europe (change of interpretation of the economic criterion, i.e. shifting the pressure from the industrial sector to the service sector), polarisation of the quality of urban spaces in Europe has taken place. Some of those spaces are underfunded, neglected and often abandoned. Degraded post-industrial areas, often located close to city centers, on the one hand have become a serious problem for city authorities due to the formation of dead urban tissue, disrupting the continuity and cohesion of urban areas, and on the other hand, they are spaces with great architectural potential and attractive location.

When At the time of the lack of profitability of the factories, they were transferred to other places. However, production halls often occupying significant spaces remained in city centers. They have been encased in new buildings and not seen for many years. At the same time, unused buildings constituted a barrier to the expansion of the city and it would seem that the only right decision would be to demolish them. An alternative to this type of action is to re-adapt the space. (Postępska K. 2011, p. 326) For several years now, these spaces have been subject to change to different degrees and with the use of different means.

In her article, Solomiya Hanets claims that *Removal of industrial facilities from the cityscape deprives urban space from one of the most interesting and unique types of architecture. Specific volumes of manufacturing buildings which stand out sharply from surrounding environment thanks to its scale significantly enrich urban areas without hiding their genuine purpose. Visual and scale diversity brought by industrial architecture is favourable both for city and its citizens. That is why there is no need of demolishing former industrial buildings and making room for a new purpose, but to adapt them as much as possible, preserving the spirit of a place and its breathtaking look.* (Hanets S. 2014, p. 150). Post-industrial facilities shape and color the city's structure. They create the perception of the city, its identity and attract tourists. (Jędrysiak T. 2011, p. 18)

According to a study by the Institute of Urban Development, edited by Wojciech Jarczewski [...], *the revitalization policy has a chance of success if it is an element of a broader spatial policy focused on the idea of a compact city and a sustainable development policy.* (Jarczewski W. 2009, p. 137) It can be noticed that during the changes taking place in European industrial spaces, the emphasis is increasingly on these two directions of development. The activities aimed at recovering post-industrial spaces are divided into bottom-up activities, and top-down activities, assuming multifacetedness of the works undertaken, often taking place at the same time or overlapping with each other. In most cases, top-down activities are planned and supervised by local authorities or bodies designated by them.

From an architectural and urban perspective, the work aims to diagnose the state of the existing post-industrial spaces and to answer important question related to the subject: what actions are being taken to reclaim and manage post-industrial spaces?

2. RESEARCH METHODOLOGY

The work was based on:

- analysis and criticism of sources used to analyze the literature on the subject as well as administrative and planning documents;
- analysis of historical sources in order to learn the causes of the existing state of degraded spaces;
- study and analysis of selected cases;
- morphological method used to assess the existing condition;
- observational method - study trips aimed at critical analysis of selected cases;

The duration of the research covered the periods from February 2018 to January 2020.

3. POST-INDUSTRIAL SPACES

It is estimated that in 2005, 50 percent of the human population lived in urban areas. It is likely that in 2050 as many as 70 percent of people will live in cities. Statistics made available in October 2016 by the United Nations Department of Economic and Social Affairs (54.5% of the world's population lives in urban settlements) show that today the majority of people worldwide choose to live in urbanised areas. Rapid urbanisation took place in a relatively short period of time, resulting in the emergence of new problems to be solved (including the deterioration of the condition of some urban spaces).

Post-industrial spaces (for the purposes of this article, the following terms will be used interchangeably: *post-industrial* and *degraded*) can be found in every city in the world. Their origins may vary depending on the type of space in question. These are, among others:

- De-industrialisation - the number of post-industrial areas increases significantly since the disappearance of some forms of industry, which is a result of the decrease in the number of jobs in the industrial sector to increase employment in the service sector.
- Accessibility - the rebuilding or alteration of urban transport systems affects communication between different parts of the city, giving more freedom to choose where to live in relation to the workplace.
- Neighbourhood - space has a significant impact on the processes occurring in the areas adjacent to it.
- Financing - changes in the financing structure of a given part of the city may have a significant impact on the development or reduction of the quality of urban spaces.

According to Domanowska, due to the growing problem of urban space degradation, it is important to properly define degraded spaces. (Domanowska M. 2010, s. 81) These actions are necessary for the further process of repairing the urban fabric in the cities of European countries.

The evaluation of post-socialist urban spaces has frequently been undertaken in literature and its results have been very diverse. Beginning with critical opinions like the one expressed by Jałowicki, according to which these are spaces (in this case they are also post-socialist spaces), not very attractive aesthetically, dirty, offering little to potential users. (Jałowicki B. 2007, p. 27) The result is an impression that they do not belong to anyone and appear dangerous. Ending with positive conclusions from the observation of the current state of affairs. Such an approach is represented by Rewers, according to whom post-industrial places are cultural places, but not in the traditional understanding of culture, (Rewers E. 2010, p. 86) and *Disintegration of urban space triggers a new imagination, which, feeding on a variety of forms, functions and places, seeks a new formula of the city, with the help of which the existing configuration of fragments can be assembled from scratch.* (Rewers E. 2010, p. 58)

Apart from an attempt of the academics to define degraded areas, the subject is raised in the Act on Revitalization of 9 October 2015. (*An area of the commune [gmina] in a critical state due to the concentration of negative social phenomena, in particular unemployment, poverty, crime, low level of education or social capital, as well as insufficient level of participation in public and cultural life, may be designated as a degraded area in case of occurrence of at least one of the following negative phenomena: 1) economic [...]; 2) environmental [...]; 3) spatial and functional [...]; 4) technical [...].* (Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r.)

This situation means that degradation of urban spaces may concern the material substance of buildings (poor technical and aesthetic condition) and/or deterioration of socio-cultural processes (e.g. disappearance of relations between members of the local community).

The deepening of differences between the countries of Western and Eastern Europe and civilization changes in Europe show a much greater complexity of the problem than urban dysfunctions. Cities of Western Europe had changed much earlier from an industrial city to a post-industrial mod-

el (e.g. increase in employment in the service sector and decrease in employment in the industrial sector). Measures taken in Western Europe in the field of management of degraded spaces may become a model for analysis, repetition or improvement by cities of Central and Eastern Europe.

“Reclaiming” degraded spaces is often the result of actions taken by “creative” actors (i.e. activists who have a specific idea for transforming a given space). The scale and type of action depends on the scale and function of the degraded space. Spontaneously established “creative” spaces often fail to stand the test of time and in the next stage of their development they assume traditional urban functions (residential, service, commercial). This leads to a thickening of the urban structure in a given area and connecting it with the rest of the urbanised area, both physically and socially.

3.1. Selected examples of post-industrial spaces

In order to carry out the research, several cases were selected and will be analysed in detail in terms of their history, transformations, the actions taken to reclaim them as valuable areas for the city, the decisions made regarding their management and the existing state of affairs.

The following criteria have been adopted for the selection of cases:

- location of the space in relation to the city centre;
- the original function;
- implemented or planned function related to the artistic sphere;
- stage of activities carried out in a given space;
- the types of subjects involved in transformations;
- the utility potential of the space.

Moreover, the cases were selected in such a way as to present a cross-section of the target functions of the space being transformed and to be representative for a given region of Europe.

Due to different stages of economic, social and cultural development, selected locations were divided into two groups: cities of Western Europe and cities of Central and Eastern Europe.

3.1.1. Spaces located in the area of Western European cities

The Baltic Triangle, Liverpool, Great Britain – a project located in the vicinity of the central part of the city. Originally it was an industrial district, deserted at the end of the 20th century. In 2005, the first musical and artistic projects appeared in this part of the city. Property prices and location encouraged young artists to work and live in this part of the city. In 2015, thanks to the decision of the city council, activities aimed at supporting business, artistic activities (among others: supporting small manufactures or creations of murals) and various local activities were officially launched. In order to reconcile the interests of all those stakeholders in this place (activists-artists, business owners, people from other parts of the city appearing during various events), in 2018 the city council presented plans to enlarge this area (the main objective was to stop the growth of housing projects in order to preserve the space for local and business activities).

Nederlandsche Dok en Scheepsbouw Maatschappij (NDMS), Amsterdam, the Netherlands – the space is located close to the city centre, separated from the centre by the Amstel River. The shipyard founded in 1894, was successfully operating until the 1940s. Shortly after the war the shipyard collapsed. In the 1980s, thanks to the law that does not prohibit the takeover of vacant spaces in the former shipyard, the first temporary art studios, skate parks, and street theatres appeared. The next stage was the appearance of small entrepreneurs and restaurant owners. Finally, the potential of this space was noticed by developers and a conflict between the artists and the developer began. Currently, the area is managed by the Kinetish Noord Group and manages to reconcile the needs of all stakeholders in the process (local community, the developer, small business owners).

Katendrecht, Rotterdam, the Netherlands – a district located in the southern part of Rotterdam, situated on a peninsula between two ports: Rijnhaven and Maashaven. Originally it was a prosperous village, but underwent significant conversion (including many demolitions) when the two ports

were built. The function of the district has changed from mainly residential to industrial. Railway shipyards, sheds, silos and cheap workers' houses were built there. Nowadays, industrial buildings have become wastelands. One of them was provided for use by the local community, artists and activists. The old factory comprises: a meeting place, cafés, restaurants, small thematic museums, bookshops and shops. Currently, owing to some financial outlays and a little interference in the building structure, the place has retained its industrial character, provides jobs, local business development, attracts Rotterdam residents and offers an alternative way of spending free time to local residents.

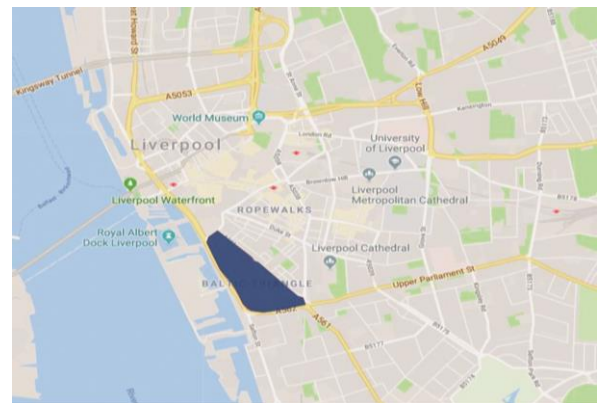

Fig. 1. Area of The Baltic Triangle shown on the map of Liverpool. Source: <https://www.google.com/maps/> access day: 04.04.2019

Ryc. 1. Przestrzeń The Baltic Triangle przedstawiona na mapie Liverpoolu Źródło: <https://www.google.com/maps/> data dostępu: 04.04.2019

Fig. 2. The Baltic Triangle, Liverpool, United Kingdom. Source: author

Ryc. 2. The Baltic Triangle, Liverpool, Wielka Brytania. Źródło: autor

Fig. 3. The Baltic Triangle, Liverpool, United Kingdom. Source: author

Ryc. 3. The Baltic Triangle, Liverpool, Wielka Brytania. Źródło: autor

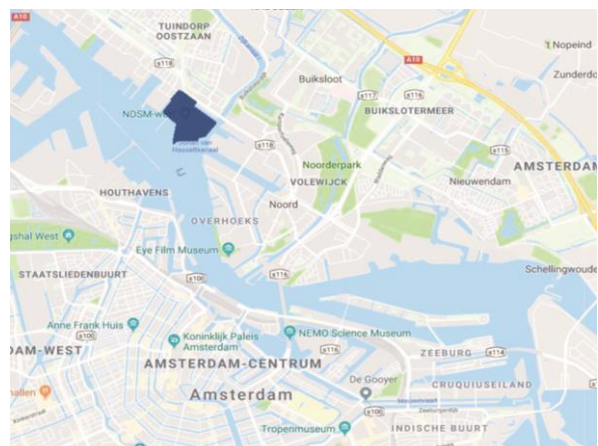

Fig. 4. Area of NDMS shown on the map of Amsterdam. Source: <https://www.google.com/maps/> access day: 04.04.2019

Ryc. 4. Przestrzeń NDMS przedstawiona na mapie Amsterdamu. Źródło: <https://www.google.com/maps/> data dostępu: 04.04.2019

Fig. 5. NDMS, Amsterdam, Natherkabds. Source: author
Ryc. 5. NDMS, Amsterdam, Holandia. Źródło: autor

Fig. 6. NDMS, Amsterdam, Natherkabds. Source: author
Ryc. 6. NDMS, Amsterdam, Holandia. Źródło: autor

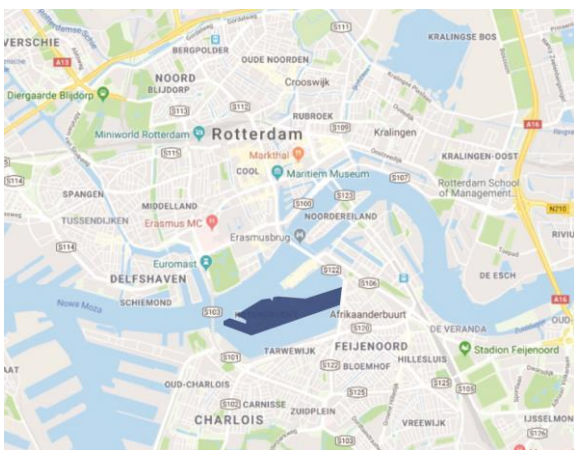

Fig. 7. Area of Katendrecht shown on the map of Rotterdam. Source: <https://www.google.com/maps/> day access: 04.04.2019.

Ryc. 7. Przestrzeń Katendrecht pokazana na mapie Rotterdamu. Źródło: <https://www.google.com/maps/> data dostępu: 04.04.2019.

Fig. 8. Katendrecht, Rotterdam, Netherlands. Source: author

Ryc. 8. Katendrecht, Rotterdam, Holandia. Źródło: autor

Fig. 9. Katendrecht, Rotterdam, Netherlands. Source: author

Ryc. 9. Katendrecht, Rotterdam, Holandia. Źródło: autor

3.1.2. Spaces located in the area of Central and Eastern European cities

Telliskivi Creative City, Tallinn, Estonia – former industrial complex located on the outskirts of the old town of Tallinn and the districts of Pelgulinna and Kalamaja. Currently, it is the so-called creative city centre. The complex currently includes: art studios, creative companies, non-governmental

organisations, small shops, design studios, galleries, exhibited street art, cafés and restaurants. Every year there are about 600 cultural events held there and every Saturday there is a flea market.

Fig. 10. Area of Telliskivi Creative City shown on the map of Tallinn. Source: <https://www.google.com/maps/> day access: 04.04.2019

Ryc. 10. Przestrzeń Telliskivi Creative City przedstawiona na mapie Tallina. Źródło: <https://www.google.com/maps/> data dostępu: 04.04.2019

Fig. 11. Telliskivi Creative City, Tallinn, Estonia. Source: <http://ttnotes.com/telliskivi-creative-city.html> access day: 01.04.2019

Ryc. 11. Telliskivi Creative City, Tallinn, Estonia. Źródło: <http://ttnotes.com/telliskivi-creative-city.html> data dostępu: 01.04.2019

Fig. 12. Telliskivi Creative City, Tallinn, Estonia. Source: <https://www.urbandivercities.eu/telliskivi-creative-city/> access day: 01.04.2019

Ryc. 12. Telliskivi Creative City, Tallinn, Estonia. Źródło: <https://www.urbandivercities.eu/telliskivi-creative-city/> data dostępu: 01.04.2019

Gdańsk Shipyard, Gdańsk, Poland – located in Gdańsk on the left bank of the Martwa Wisła River and in Ostrów. Its beginnings date back to 1844, when the government of the Kingdom of Prussia purchased land on both sides of the Martwa Wisła [Dead Vistula] River with the intention of building its fleet there. Currently, some of the land and buildings have lost their function and turned into recreational areas. In the future, in the area of the former Imperial Shipyard, a residential and service complex is planned with a great emphasis on the design of convenient and interesting public spaces. The transformations concern current users, owners of companies operating in the area, social activists, the city of Gdańsk authorities, designers and developers.

Cigłana Klub Ljubitelja Teške Industrije, Belgrade, Serbia – a former brick factory located 4 km from the centre of Belgrade. Today, after several changes in the city's policy towards this area, it

has been bought by a private investor. The post-industrial space and the areas around the buildings have been transformed into an art gallery and a cultural space. Nowadays, it offers: art workshops, galleries, art festivals, music festivals, street art. The walls of the former factory have become a canvas for artists, and the areas adjacent to the building have become a place for exhibiting creative urban furniture. The space attracts young people, city activists and artists.

The selected examples are post-industrial spaces representing different problem situations and different types of coping with their solution. The very names, preserved in terms of historical value or newly given to particular recoverable spaces, suggest the present or future function of the place.

Fig. 13. Area of Stocznia Gdańska shown on the map of Gdańsk. Source: <https://www.google.com/maps/> day access: 04.04.2019

Ryc. 13. Przestrzeń Stocznii Gdańskiej pokazana na mapie Gdańska. Źródło: <https://www.google.com/maps/> data dostępu: 04.04.2019

Fig. 14. Stocznia Gdańska, Gdańsk, Poland.

Ryc. 14. Stocznia Gdańska, Gdańsk, Polska. Source/ Źródło: autor

Fig. 15. Stocznia Gdańska, Gdańsk, Poland. Source: author

Ryc. 15. Stocznia Gdańska, Gdańsk, Polska. Źródło: autor

3.2. Processes taking place in a given location

The cultural process taking place in given locations is a change in the perception of space while preserving its history. Changing the function from industrial to other (residential, commercial, recreational) is not tantamount to resigning from keeping the traces of industrialism. It is the history of the place that gives the space its individual character. Through criticism and negation of the official culture, a kind of urban subculture is created (e.g. colonies of artists who do not fit into contemporary social canons, they locate their activities, places of work or residence in degraded spaces, and thus have the possibility to pursue an alternative way of life). Some kind of spaces of protest and resistance to what mass culture now offers us are established there.

From a certain moment of transformation in degraded areas, they have become common activities in the city. However, the mere removal of the degraded element does not guarantee the improvement of the functioning of the transformed area. (Waszczuk t. 2015, p. 114) Each of the selected examples presents a different approach to the problem. The material presented above is an introduction to the further considerations. Thanks to an in-depth analysis and then comparison of the presented cases, an attempt can be made to find the answer to the question: how to plan the process of spatial transformation to activate the potential of future users of public space?

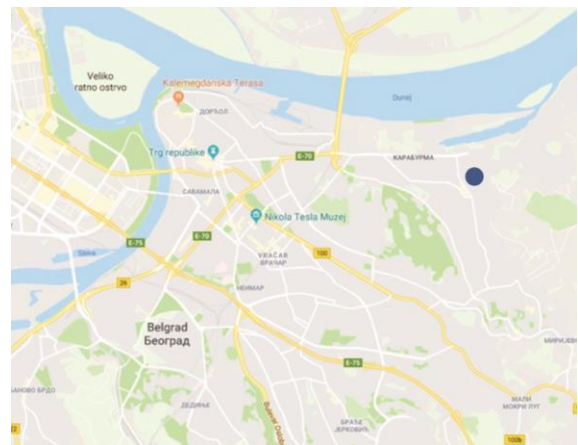

Fig. 16. Area of Ciglana Club Ljubitelja Teške Industrije shown on the map of Belgrade. Source: <https://www.google.com/maps/> day access: 04.04.2019

Ryc. 16. Przestrzeń Ciglana Club Ljubitelja Teške Industrije przedstawiona na mapie Belgradu. Źródło: <https://www.google.com/maps/> data dostępu: 04.04.2019

Fig. 17. Ciglana Club Ljubitelja Teške Industrije, Belgrade, Serbia. Source: author

Ryc. 17. Ciglana Club Ljubitelja Teške Industrije, Belgrad, Serbia. Źródło: autor

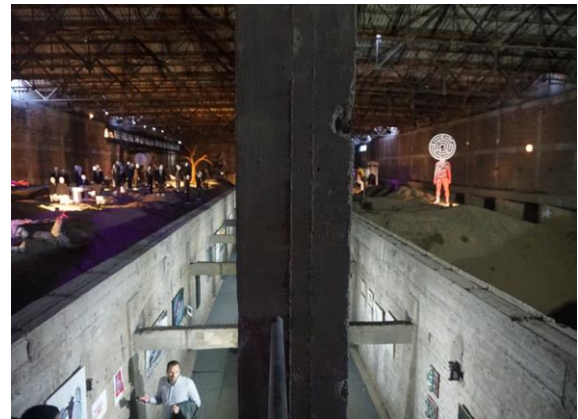

Fig. 17. Ciglana Club Ljubitelja Teške Industrije, Belgrade, Serbia. Source: author

Ryc. 17. Ciglana Club Ljubitelja Teške Industrije, Belgrad, Serbia. Źródło: autor

4. CONCLUSIONS

In the examples presented here we can see a particular emphasis on the activities of “creative” actors - artists or animators, creating, promoting or supporting street art, organizing concerts, exhibitions, film screenings or discussion panels on a local scale.

Equally important is the position of local authorities and the actions they take to restore post-industrial spaces, often unnoticed for many years to the community. There are changes in transport systems aimed at connecting a given space with the rest of the urban tissue. There are planned

changes in the structure of financing of a given part of the city. These include: "soft" activities (related to conducting workshops, meetings, information actions, used to activate potential users of a given space. They seem to be secondary, but in practice they can be very important and helpful in achieving the intended goal) as well as "hard" activities (based on introducing visible changes, i.e. improving the architectural and urban fabric - from the technical and/or aesthetic point of view - of a given space). An important element of the undertaken actions is also introducing local business into the structure of the transformed part of the city, and then supporting its development.

Important, especially at the moment, are pro-ecological activities aimed at protecting the natural environment and / or improving its quality in post-industrial spaces, mainly based on the density of the urban structure in a given area, reducing the distance in the city (preventing urban sprawl - i.e. spilling the city) and combining the given place with the rest of the urban area.

Finally, it is worth noting that the best effects in the process of recovery and subsequent management of post-industrial spaces is the combination of bottom-up activities (private) and top-down (carried out by the city authorities). Thanks to the shared goals and mutual support of both bodies, the activities bring long-term, positive results.

ODZYSKIWANIE I ZARZĄDZANIE PRZESTRZENIAMI POSTINDUSTRIALNYMI W MIEŚCIE NA WYBRANYCH PRZYKŁADACH REALIZACJI EUROPEJSKICH

1. WSTĘP

Observacje wskazują, że wiele przestrzeni zdegradowanych pojawiło się w miastach jako konsekwencja przemian ustrojowych ubiegłego wieku i w obecny moment jest czasem zmierzania się z dehumanizacją miejskich centrów. (Rewers E. 2010, s. 77) To od czasu przemian ustrojowych (demokratyzacja państw byłego bloku wschodniego, zjednoczenie Niemiec, integracja gospodarczo-polityczna całej Europy) i gospodarczych w Europie (zmiana interpretacji kryterium ekonomicznego, czyli przeniesienie nacisku z sektora przemysłowego na sektor usługowy) nastąpiła polaryzacja jakości przestrzeni miejskich w Europie. Część z nich jest niedofinansowana, zaniedbana i często opuszczona. Obszary zdegradowane – postindustrialne zlokalizowane często w niewielkiej odległości od centrów miast stały się z jednej strony dużym problemem dla władarzy miast z powodu tworzenia się martwej tkanki miejskiej, zaburzającej ciągłość i spójność terenów zurbanizowanych, z drugiej strony są to przestrzenie o dużym potencjale dobrej lokalizacji.

W momencie braku rentowności danych fabryk, zostawały one przeniesione w inne miejsca. Jednak w centrach miast pozostawały po tym przemyśle hale produkcyjne często zajmujące znaczące przestrzenie. Zostawały one obudowane nowymi budynkami i nie zauważane przez wiele lat. Jednocześnie nieużywane budynki stanowiły barierę dla rozbudowy miasta i wydawałoby się, że jedyną, słuszną decyzją byłoby ich wyburzenie. Alternatywą dla tego typu działań jest ponowna adaptacja przestrzeni. (Postępska K. 2011, s. 326) Od kilkunastu lat przestrzenie te są poddawane przemianom w różnym stopniu i przy użyciu odmiennych środków.

W swoim artykule Solomiya Hanets twierdzi, że *Usunięcie obiektów przemysłowych z pejzażu pozabawia przestrzeń miejską jednego z najciekawszych i unikalnych rodzajów architektury. Określone wielkości budynków produkcyjnych, które wyróżniają się ostro z otoczenia, dzięki swojej skali znacznie wzbogacają obszary miejskie bez ukrywania ich prawdziwego celu. Różnorodność wizualna i skalowana wniesiona przez architekturę przemysłową sprzyja zarówno miastu, jak i jego mieszkańcom. Dlatego nie ma potrzeby burzenia dawnych budynków przemysłowych i robienia miejsca na nowy cel, ale dostosowania ich w jak największym stopniu, zachowując ducha miejsca i jego zapierający dech w piersiach wygląd.* (Hanets S. 2014, s. 150). Obiekty poprzemysłowe kształtują i ubarwiają zabudowę miasta. Kreują odbiór miasta, ich tożsamość i przyciągają turystów. (Jędrysiak T. 2011, s. 18)

Według opracowania Instytutu Rozwoju Miast pod redakcją Wojciecha Jarczewskiego [...] *polityka rewitalizacyjna ma szansę na sukces, jeśli stanowi element szerszej polityki przestrzennej ukierunkowanej na ideę miasta zwartego i polityki zrównoważonego rozwoju.* (Jarczewski W. 2009, s. 137) Można zauważyć, że podczas przemian zachodzących w europejskich przestrzeniach postindustrialnych coraz częściej nacisk kładziony jest właśnie na te dwa kierunki rozwoju. Działania prowadzone w celu odzyskania przestrzeni postindustrialnych dzielą się na oddolne i na działania odgórne, zakładające wielopłaszczyznowość podejmowanych prac, często odbywających się w tym samym czasie lub zazębiające się ze sobą. Działania odgórne w większości przypadków są planowane i nadzorowane przez władze lokalne lub wyznaczone przez nich organy.

Praca ma na celu z perspektywy architektoniczno-urbanistycznej diagnozę stanu istniejącego przestrzeni postindustrialnych, oraz odpowiedzi na istotne pytanie związane z podejmowanym tematem: jakie działania prowadzone są w celu odzyskania i odpowiedniego zarządzania przestrzeniami postindustrialnymi?

2. METODYKA BADAŃ

Praca została oparta na:

- analizie i krytyce źródeł zastosowaną do analizy literatury przedmiotu oraz dokumentów administracyjnych i planistycznych;
- analizie źródeł historycznych, w celu poznania przyczyn powstania stanu istniejącego przestrzeni zdegradowanych;
- studium i analizie wybranych przypadków;
- metodzie morfologicznej zastosowanej do oceny stanu istniejącego;
- metodzie obserwacyjnej - wyjazdy studialne, mające na celu krytyczną analizę dobranych przypadków.

Czas prowadzenia badań obejmował okres od lutego 2018 do stycznia 2020.

3. PRZESTRZENIE POSTINDUSTRIALNE

Wedle szacunków w 2005 roku 50 procent populacji ludzkiej zamieszkiwało tereny zurbanizowane. Prawdopodobnie w 2050 roku aż 70 procent ludzi będzie mieszkać w miastach. Statystyki udostępnione w październiku 2016 roku przez Department of Economic and Social Affairs Organizacji Narodów Zjednoczonych (54,5% światowej populacji żyje w osadach miejskich), pokazują, że obecnie większość mieszkańców naszego globu decyduje się na zamieszkanie w ośrodkach zurbanizowanych. Gwałtowna urbanizacja nastąpiła w stosunkowo krótkim czasie, czego rezultatem jest pojawienie się nowych problemów wymagających rozwiązania (m. in. pogorszenie się kondycji niektórych przestrzeni w miastach).

Przestrzenie postindustrialne (na potrzeby tego artykułu będą używane wymiennie terminy: *postindustrialne* i *zdegradowane*) można znaleźć w każdym mieście na świecie. Geneza ich powstania może być różna w zależności od typu omawianej przestrzeni. Są to między innymi:

- Dezindustrializacja – ilość terenów postindustrialnych znacznie wzrasta od momentu zaniku niektórych form przemysłu, co jest skutkiem zmniejszenia się ilości miejsc pracy w sektorze przemysłowym na rzecz wzrostu zatrudnienia w sektorze usługowym.
- Dostępność – przebudowa lub zmiany miejskich systemów transportowych mają wpływ na komunikację pomiędzy różnymi częściami miasta, dając większą swobodę w wyborze miejsca zamieszkania w stosunku do miejsca pracy.
- Sąsiedztwo – dana przestrzeń ma znaczący wpływ na procesy zachodzące na terenach do niej przyległych.
- Finansowanie – zmiany w strukturze finansowania danych części miasta mogą mieć znaczący wpływ na rozwój lub obniżanie jakości przestrzeni miejskich.

Według Domanowskiej z powodu wzrastającego problemu degradacji przestrzeni miejskich istotne jest odpowiednie zdefiniowanie przestrzeni zdegradowanych. (Domanowska M. 2010, s. 81) Te działania są niezbędne do dalszego procesu naprawiania tkanki urbanistycznej w miastach krajów europejskich.

Ocena przestrzeni postindustrialnych miast w literaturze jest podejmowana wielokrotnie a jej rezultaty są bardzo zróżnicowane. Poczynając od opinii krytycznych jak ta wyrażana przez Jałowieckiego, według którego są to przestrzenie (w tym wypadku są to przestrzenie również postsocjalistyczne) mało atrakcyjne estetycznie, brudne, niewiele oferujące potencjalnym użytkownikom (Jałowiecki B. 2007, s. 27). Rezultatem takiego stanu jest wrażenie, że nie należą one do nikogo i noszą znamiona niebezpiecznych. Kończąc na pozytywnych wnioskach z obserwacji obecnego stanu rzeczy. Takie podejście reprezentuje Rewers według, której miejsca postindustrialne są miejscami kulturowymi, jednak nie w tradycyjnym rozumieniu kultury, (Rewers E. 2010, s. 86) a *Dezintegracja przestrzeni miejskiej wyzwala nową wyobraźnię, która żywiąc się różnorodnością form, funkcji i miejsc, poszukuje nowej formuły miasta, przy pomocy, której zastaną konfigurację fragmentów składać można od nowa.* (Rewers E. 2010, s. 58)

Po za próbami zdefiniowania przestrzeni zdegradowanych przez osoby ze świata nauki, temat zostaje poruszony w Ustawie o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r. (*Obszar gminy znajdujący się w stanie kryzysowym z powodu koncentracji negatywnych zjawisk społecznych, w szczególności bezrobocia, ubóstwa, przestępczości, niskiego poziomu edukacji lub kapitału społecznego, a także niewystarczającego poziomu uczestnictwa w życiu publicznym i kulturalnym, można wyznaczyć jako obszar zdegradowany w przypadku występowania na nim ponadto co najmniej jednego z następujących negatywnych zjawisk: 1) gospodarczych [...]; 2) środowiskowych [...]; 3) przestrzenno-funkcjonalnych [...]; 4) technicznych [...].*) (Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r.)

Ta sytuacja oznacza, że degradacja przestrzeni miejskich może dotyczyć materialnej substancji zabudowy (zły stan techniczny, estetyczny) i/lub pogorszenia procesów społeczno-kulturowych (np. zanikania związków społeczności lokalnej).

Pogłębienie różnic pomiędzy krajami Europy Zachodniej i Wschodniej oraz przemiany cywilizacyjne w Europie pokazują o wiele większą złożoność problemu niż dysfunkcje urbanistyczne. Miasta Zachodniej Europy dużo wcześniej przeszły przemianę z modelu miasta industrialnego na model postindustrialny (m.in. wzrost zatrudnienia w sektorze usługowym i spadek zatrudnienia w sektorze przemysłowym). Podejmowane na zachodzie Europy działania w zakresie zarządzania przestrzeniami zdegradowanymi mogą stać się wzorcem do przeanalizowania, powtórzenia lub udoskonalenia przez miasta Europy Środkowo-Wschodniej.

„Odzyskiwanie” przestrzeni zdegradowanych następuje często na skutek podejmowanych działań przez „kreatywnych” aktorów (czyli aktywistów mających konkretny pomysł na przekształcenia danej przestrzeni). Skala i rodzaj działań zależy od skali i funkcji przestrzeni zdegradowanej. Wytworzone spontanicznie „kreatywne” przestrzenie są często nietrwałe i w kolejnym etapie ich rozwoju przyjmują tradycyjne funkcje miejskie (mieszkalne, usługowe, komercyjne). Prowadzi to do dogęszczenia struktury miejskiej na danym terenie i połączenia go z resztą obszaru zurbanizowanego zarówno fizycznie, jak i społecznie.

3.1. Wybrane przykłady przestrzeni postindustrialnych

W celu przeprowadzenia badań wybrano kilka przypadków, które zostaną poddane dokładnej analizie pod kątem ich historii, przemian, podjętych działań w celu ich odzyskania jako tereny wartościowe dla miasta, podjętych decyzji dotyczących ich zarządzania oraz ich stan istniejący.

Przyjęto następujące kryteria doboru przypadków:

- lokalizacja przestrzeni względem centrum miasta;
- pierwotna funkcja;
- zrealizowana lub planowana funkcja związana ze sferą artystyczną;
- etap prowadzonych działań w danej przestrzeni;
- rodzaju podmiotów biorących udział w przekształceniach;
- potencjał użytkowy przestrzeni.

Ponadto przypadki zostały dobrane w taki sposób by prezentowały przekrój docelowych funkcji przekształcanych przestrzeni i były reprezentatywne dla danych rejonów Europy.

Ze względu na różne etapy rozwoju ekonomicznego, społecznego i kulturowego wybrane lokalizacje zostały podzielone na dwie grupy: miasta Europy Zachodniej i miasta Europy Środkowo-Wschodniej.

3.1.1. Przestrzenie zlokalizowane na terenie miast Europy Zachodniej

The Baltic Triangle, Liverpool, Wielka Brytania – projekt usytuowany w sąsiedztwie z centralną częścią miasta. Pierwotnie była to dzielnica przemysłowa, opustoszała pod koniec XX wieku. W 2005 roku pojawiły się w tej części miasta pierwsze projekty muzyczne i artystyczne. Ceny nieruchomości i lokalizacja zachęcały młodych artystów do działania i zamieszkania w tej części miasta. W 2015 roku dzięki decyzji rady miasta oficjalnie rozpoczęto działania mające na celu wspierać biznes, aktywności artystyczne (m. in. wspieranie małych manufaktur i tworzenie murali) i różnego rodzaju aktywności lokalne. W celu pogodzenia interesu wszystkich zainteresowanych tym miejscem (działaczy-artystów, właścicieli firm, osób z innych części miasta pojawiających się podczas różnego rodzaju wydarzeń) w 2018 roku rada miasta przedstawiła plany powiększenia tego obszaru (głównym celem było zatrzymanie wzrostu projektów mieszkaniowych na rzecz zachowania przestrzeni do działania lokalnego i biznesowego).

Nederlandsche Dok en Scheepsbouw Maatschappij (NDMS), Amsterdam, Holandia – przestrzeń znajduje się w niewielkiej odległości od centrum miasta, oddziela ją od centrum rzeka Amstel. Założona w 1894 roku stocznia, działała prężnie do lat 40. XX. Krótko po wojnie stocznia upadła. W latach 80 dzięki prawu niezakazującemu zajęcia pustostanów na terenie dawnej stoczni pojawiły się pierwsze prowizoryczne pracownie artystyczne, skateparki, teatry uliczne. Następnym krokiem było pojawienie się drobnych przedsiębiorców i restauratorów. W końcu potencjał tej przestrzeni dostrzegli deweloperzy i pojawił się konflikt pomiędzy artystami a deweloperem. Obecnie terenem zarządza Grupa Kinetish Noord i udaje jej się pogodzić potrzeby wszystkich zainteresowanych aktorów procesu (lokalnej społeczności, dewelopera, właścicieli drobnego biznesu).

Katendrecht, Rotterdam, Holandia – dzielnica znajdująca się w południowej części Rotterdamu, ulokowana na półwyspie pomiędzy dwoma portami: Rijnhaven i Maashaven. Pierwotnie była to dobrze prosperująca wioska, poddana znacznym przekształceniom (w tym wielu wyburzeniom) w momencie budowy obu portów. Funkcja dzielnicy zmieniła się z głównie mieszkalnej na industrialną. Na jej terenie powstały stocznie kolejowe, szopy, silosy i tanie domy robotnicze. Obecnie budynki industrialne stały się nieużytkami. Jeden z nich został oddany do użytku lokalnej społeczności, artystom i działaczom. W starej fabryce znajdują się: miejsce spotkań, kawiarnie, restauracje, małe tematyczne muzea, księgarnie i sklepy. W obecnym momencie miejsce, dzięki niedużym nakładom finansowym i niewielkiej ingerencji w strukturę budynku, zachowało swój industrialny charakter, zapewnia miejsca pracy, rozwój lokalnego biznesu, przyciąga mieszkańców Rotterdamu i proponuje alternatywny sposób spędzenia wolnego czasu lokalnym mieszkańcom.

3.1.2. Przestrzenie zlokalizowane na terenie miast Europy Środkowo-Wschodniej

Telliskivi Creative City, Tallinn, Estonia – dawny kompleks przemysłowy ulokowany na obrzeżach starego miasta Tallina i dzielnic Pelgulinna i Kalamaja. Obecnie jest to tzw. kreatywne centrum miasta. W skład kompleksu obecnie wchodzi: studia artystyczne, firmy kreatywne, organizacje pozarządowe, małe sklepy, pracownie projektantów, galerie, eksponowana sztuka ulicy, kawiarnie i restauracje. Co roku odbywa się tam około 600 wydarzeń kulturalnych, a co sobotę organizowany jest tzw. pchli targ.

Stocznia Gdańska, Gdańsk, Polska – zlokalizowana w Gdańsku na lewym brzegu Martwej Wisły i na Ostrowiu. Jej początki sięgają 1844 roku gdy rząd Królestwa Prus wykupił ziemię na obu brzegach Martwej Wisły z zamiarem bazowania tam swojej floty. Obecnie część terenów i budynków straciła swoją dotychczasową funkcję i zmieniła się w tereny rekreacyjne. W przyszłości na terenie dawnej Stoczni Cesarskiej planowany jest kompleks mieszkalno usługowy z dużym naciskiem na zaprojektowanie dogodnych i ciekawych przestrzeni publicznych. Przekształcenia dotyczą obecnych użytkowników, właścicieli firm działających na tym obszarze, działaczy społecznych, władz miasta Gdańsk, projektantów i deweloperów.

Cigłana Klub Ljubitelja Teške Industrije, Belgrad, Serbia – oddalona od centrum Belgradu o 4 kilometry dawna fabryka cegieł. Obecnie po kilku zmianach polityki miasta względem tej przestrzeni, została ona zakupiona przez prywatnego inwestora. Przestrzeń pofabryczna i tereny wokół zabudowy zostały zmienione w galerię sztuki i przestrzeń kulturalną. Obecnie miejsce to oferuje: warsztaty artystyczne, galerie, festiwale sztuki, festiwale muzyczne, street art. Mury byłej fabryki stały się płótnem dla artystów, a tereny przyległe do budynku miejscem wystawiania kreatywnych mebli miejskich. Przestrzeń przyciąga młodych ludzi, aktywistów miejskich i artystów.

Wybrane przykłady są przestrzeniami postindustrialnymi reprezentującymi różne sytuacje problemowe i odmienne rodzaje radzenia sobie z ich rozwiązywaniem. Same nazwy własne, zachowane ze względu na wartość historyczną lub nowo nadawane poszczególnym przestrzeniom odzyskiwanym sugerują obecna lub przyszłą funkcję miejsca.

3.2. Procesy zachodzące w danych lokalizacjach

Procesem kulturowym zachodzącym w danych lokalizacjach jest zmiana percepcji przestrzeni ale zachowanie jej historii. Zmieniając funkcję z przemysłowej na inną (mieszkaniową, komercyjną, rekreacyjną) nie rezygnuje się ze śladów industrialności. To historia tego miejsca nadaje przestrzeni jej indywidualny charakter. Poprzez krytykę i negację kultury oficjalnej zostaje wytworzona pewnego rodzaju subkultura miejska (np. kolonie artystów, niemieszczących się we współczesnych kanonach społecznych, lokują swoje działania, miejsca pracy czy zamieszkania w przestrzeniach zdegradowanych i dzięki temu mają możliwość życia w sposób alternatywny). Tworzone są pewnego rodzaju przestrzenie protestu i oporu względem tego, co kultura masowa obecnie nam proponuje.

Od pewnego momentu transformacje na obszarach zdegradowanych stały się powszechną działalnością w mieście. Samo usunięcie zdegradowanego elementu nie gwarantuje jednak poprawy funkcjonowania przekształconego obszaru. (Waszczuk t. 2015, s. 114) Każdy z wybranych przykładów prezentuje inne podejście do problemu. Przedstawiony powyżej materiał jest wstępem do kolejnych rozważań. Dzięki dogłębnej analizie, a następnie porównaniu przedstawionych przypadków można podjąć próbę znalezienia odpowiedzi na pytanie: w jaki sposób planować proces przemian przestrzennych by uaktywnić potencjał przyszłych użytkowników przestrzeni publicznej?

4. WNIOSKI

W prezentowanych przykładach można zauważyć szczególny nacisk kładziony na działania aktorów „kreatywnych” – artystów bądź animatorów. Tworzących, propagujących lub wspierających sztukę uliczną, organizujących na skalę lokalną: koncerty, wystawy, projekcje filmów czy prowadzących panele dyskusyjne.

Równie duża rolę odgrywa stanowisko władz lokalnych i podejmowane przez nie działania w celu przywrócenia miastu przestrzeni postindustrialnych, często będących niezauważanymi przez wiele lat. Pojawiają się zmiany w systemach transportowych mających na celu połączenie danej przestrzeni z resztą tkanki miejskiej. Zachodzą planowane zmiany w strukturze finansowania danej części miasta. W tym: działania „miękkie” (związane z prowadzeniem warsztatów, spotkań, akcji informacyjnych, używane w celu aktywizacji potencjalnych użytkowników danej przestrzeni. Wydają się one drugorzędne, ale w praktyce mogą okazać się bardzo istotne i pomocne w osiągnięciu zamierzonego celu) jak i działania „twarde” (bazujące na wprowadzaniu widocznych zmian tj. poprawy tkanki architektoniczno-urbanistycznej – od strony technicznej i/lub estetycznej- danej przestrzeni). Ważnym elementem podejmowanych działań jest też wprowadzanie w strukturę przekształcaną części miasta lokalnego biznesu, a następnie wspieranie jego rozwoju.

Ważnymi, szczególnie w obecnym momencie są działania proekologiczne, mające na celu ochronienie środowiska naturalnego i/lub podnoszenie jego jakości w przestrzeniach postindustrialnych głównie bazują na dogęszczeniu struktury miejskiej na danym terenie, zmniejszeniu odległości w mieście (zapobieganiu *urban sprawl* – tj. rozlewania się miasta) i połączeniu danych miejsc z resztą obszaru zurbanizowanego.

Na koniec warto zauważyć, że najlepsze efekty w procesie odzyskiwania a następnie zarządzania przestrzeniami postindustrialnymi jest połączenie działań oddolnych – prywatnych i odgórnych – prowadzonych przez władze miasta. Dzięki wspólnym celom i wspieraniu się wzajemnie obu organów działania przynoszą długoterminowe, pozytywne rezultaty.

BIBLIOGRAPHY

- Domanowska M., 2010. Problematyka definiowania przestrzeni zdegradowanych. *Problemy Rozwoju Miast*. no 2, s. 81-87.
- Google Maps, <https://www.google.com/maps/>
- Hanets S., 2014. Transformation of Post-Industrial Building Volumes. *Space & Form*. no 21, 2014, s. 149-156.
- Jałowiecki B. (red.), Łukowski W. (red.). 2007. *Gettoizacja polskiej przestrzeni miejskiej*. Warszawa. Wydawnictwo SWPS Academica.
- Jarczewski W., (edit.), 2009. *Przestrzenne aspekty rewitalizacji. Śródmieścia, blokowiska, tereny przemysłowe, pokolejowe i powojkowe*. (in) *Rewitalizacja miast polskich*, t. 4, Wyd. Instytut Rozwoju Miast. Kraków ISBN 978-83-89440-21-1.
- Jędrzyak T., 2011, *Turystyka kulturowa w obiektach poprzemysłowych – zagadnienia ogólne*, *Turystyka Kulturowa*, nr 6, 2011, s. 18, 33-34. [za] Obuchowicz R., *Dziedzictwo poprzemysłowe jako atrakcja turystyczne – istniejące zasoby i możliwości ich wykorzystywania na przykładzie wybranych obiektów szczecina*. *Space & Form*. no 38, 2019, s. 89-110.
- Postępska K., 2011. Redevelopment of the Former Factory in Radom into „Green Factory” Arts Center. *Space & Form*. no 16, 2015, s. 325-336.
- Rewers E., 2010. *Miasto-twórczość. Wykłady krakowskie*. Wyd. WAW Wydział Architektury Wnętrz. Kraków. ISBN 978-83-6232-148-3.
- Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r.
- Waszczuk T., 2015. *Londyn-docklands - adaptacja do polskich warunków Transformations of brownfields located close to water reservoirs supporting the image of a city. London-docklands - adaptation to polish conditions*. *Space & Form*. no 24, 2015, s. 113-128.

AUTHOR'S NOTE

The author is a graduate of the Faculty of Architecture at Gdansk University of Technology and the Faculty of Architecture and Design at the Gdańsk Academy of Fine Arts. At present, she is interested in and takes up broadly understood social participation in architectural and urban planning, the influence of public art on the activities of urban dwellers and the influence of various spatial practices on the functioning of its users.

O AUTORZE

Autorka jest absolwentką Wydziału Architektury na Politechnice Gdańskiej oraz Wydziału Architektury i wzornictwa na Gdańskiej Akademii Sztuk Pięknych. Obecnie zajmuje się badaniami związanymi z przestrzeniami publicznymi miast, partycypacją społeczną w projektowaniu architektoniczno-urbanistycznym, oddziaływaniem sztuki publicznej na aktywizację mieszkańców miast oraz wpływem różnorodnych zabiegów przestrzennych na funkcjonowanie jej użytkowników.

Contact | Kontakt: anna.stasiak@pg.edu.pl